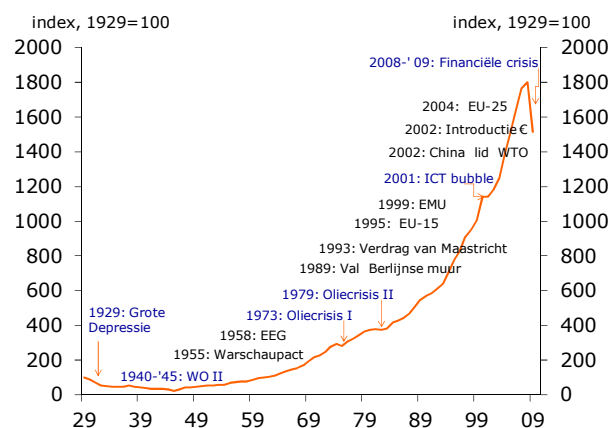

Danijela Piljic
D.Piljic@rn.rabobank.nl
030 - 2131104

Mondialisering: Breekt het Aziatische tijdperk aan?

In de afgelopen twee decennia domineerde het Westen, in het bijzonder de Verenigde Staten, de internationale politieke agenda. Hoewel de Verenigde Staten in de komende decennia het machtigste land ter wereld blijven, zullen ze de macht in toenemende mate moeten delen met andere belangrijke wereldspelers. De verwachting is dat vooral China en India samen met Rusland en Brazilië de internationale politieke agenda in 2030 meer dan nu zullen meebepalen.

Figuur 1: Explosieve groei van de wereldhandel in de afgelopen twee decennia

Bron: CPB

Het internationale wereldtoneel verandert...

Sinds de eeuwwisseling is een fundamentele verschuiving gaande in het mondiale economische krachtenveld. De val van de Berlijnse muur, die het einde van de Koude Oorlog markeerde, de Europese integratie die erop volgde en de integratie van ontwikkelingslanden uit met name Azië en Latijns-Amerika in de wereldeconomie zorgden voor de explosieve groei van de wereldhandel in de afgelopen twintig jaar (figuur 1). Deze ontwikkelingen laten zien dat politieke beslissingen bepalend zijn voor de globalisering en de wereldhandel. Uit onderzoek blijkt dat globali-

sering politieke beperkingen kent die gerelateerd zijn aan nationalisme en militarisme (Acemoglu *et al.*, 2010).

De snelle ontwikkeling en brede verspreiding van informatie- en communicatietechnologie en de sterk toegenomen mogelijkheden op transportgebied maken de mondiale organisatie van productieprocessen en de uitwisseling van mensen, goederen en informatie mogelijk.¹ Het aandeel van opkomende economieën in de totale export is gestegen van 22% in 1980 naar 32% in 2005. De Wereldbank verwacht dat dit aandeel in 2030 verder is gestegen tot 45%. Het aandeel van ontwikkelingslanden in de totale import van de ontwikkelde landen steeg van minder dan 15% in de jaren zeventig naar meer dan 40% in 2005 en zal naar verwachting in 2030 verder zijn toegenomen tot meer dan 65%. Het aandeel van ontwikkelingslanden in de totale wereldeconomie is in de afgelopen twintig jaar flink gegroeid ten koste van het Westen (figuur 2a en 2b).

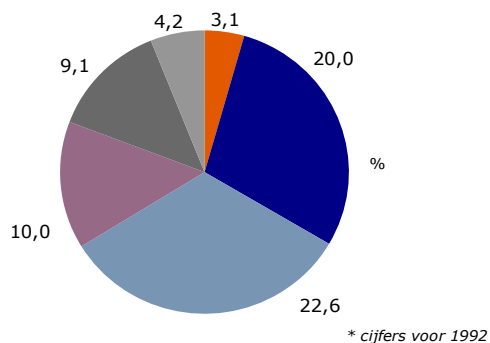
¹ Zie hiervoor ook de trendstudie *Globalisering, technologie en productiviteit*.

In de komende twee decennia zal de wereldorde ook een gedaantewisseling ondergaan. Een nieuwe rangorde en machtsverhouding in de wereldpolitiek en economie, met het Westen dat niet langer de mondiale agenda bepaalt, zullen het gevolg zijn. De huidige Doha-ronde van de Wereldhandelsorganisatie, waarin de ontwikkelingslanden nadrukkelijker voor hun belangen opkomen, is hiervoor illustratief. De verschuiving van de mondiale machtsverhoudingen wordt eveneens weerspiegeld in de opkomst van multinationals uit opkomende economieën. Zo telt de Forbes Global 2000 ranglijst van 's werelds grootste bedrijven in 2009 91 Chinese bedrijven en 47 bedrijven uit India. Vier jaar eerder telde de ranglijst 25 Chinese en 30 Indiase bedrijven.² De aspiratie om toegang tot kennis en nieuwe technologieën te krijgen, leidt tot een steeds grotere kapitaalstroom uit de opkomende economieën naar de ontwikkelde landen. Hoewel de gezamenlijke directe buitenlandse investeringenstroom van BRIC landen in 2009 met \$98 miljard lager is dan die van Frankrijk, is het aandeel in de directe buitenlandse investeringenstroom wereldwijd in de afgelopen twee decennia flink gestegen van 0,6% in 1990 tot 7% in 2009 (figuur 3). In de komende twee decennia zullen met name de Chinese directe buitenlandse investeringen stijgen gezien de forse betalingsbalansoverschotten.

Een belangrijk deel wordt wereldwijd belegd via *sovereign wealth funds* (figuur 4). De omvang van het totaal beheerde vermogen schommelt tussen \$ 3 en \$ 4 biljoen. Ruwe schattingen laten zien dat *sovereign wealth funds* over tien jaar een omvang kunnen hebben van circa \$ 19 biljoen (figuur 5). Dit komt overeen met ongeveer een derde van de waarde van alle beursgenoteerde activa ter wereld op dit moment. Het gevolg is dat de financiële markten en het internationale bedrijfsleven in toenemende mate zullen worden geconfronteerd met de beleggingsbeslissingen van deze fondsen, wat tot politieke en economische conflicten kan leiden.

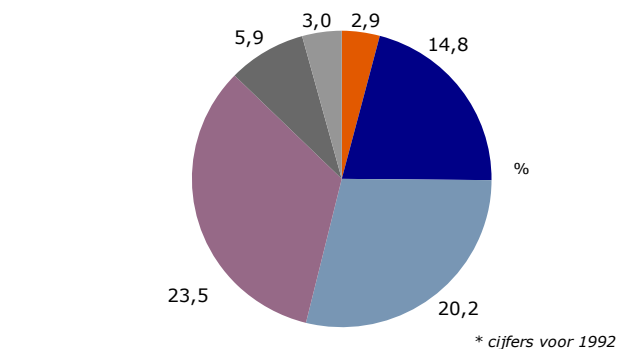
² De Forbes Global 2000 is een ranglijst van bedrijven op basis van een combinatie van vier factoren: omzet, winst, activa en marktkapitalisatie. De lijst wordt jaarlijks opgesteld en gepubliceerd door het tijdschrift Forbes.

Figuur 2a: Aandeel verschillende economieën in de totale wereldeconomie in 1990 (in %)

Bron: IMF

Figuur 2b: Aandeel verschillende economieën in de totale wereldeconomie in 2010 (in %)

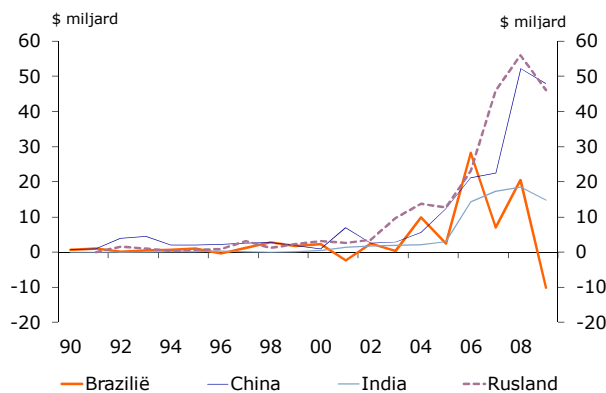

Bron: IMF

...door de opkomst van de nieuwe spelers...

Het meest in het oog springt de opkomst van China die samenvalt met de opening van de economie. Ter illustratie: het BBP van China is meer dan vertienvoudigd ten opzichte van 1990 (figuur 6).

Figuur 3: Directe buitenlandse investeringen uit opkomende landen nemen toe (outflow)

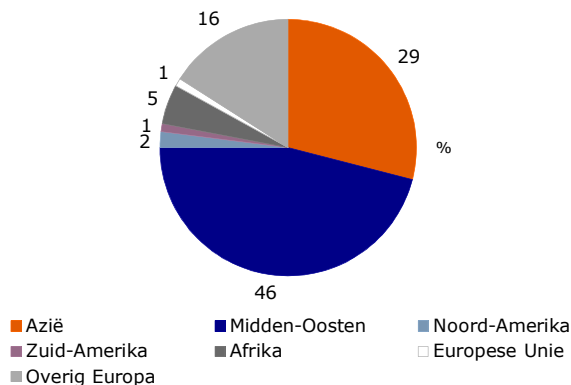

Bron: UNCTAD

...sche stagnatie en sociale en politieke onrust. Bovendien spelen de toenemende schaarste aan energie en grondstoffen en de vergrijzing de Chinese economie parten.³ Dit vraagt om investeringen in meer duurzame economische groei. Niettemin is de verwachting dat China in de komende twee decennia zal uitgroeien tot een dominante wereldspeler.

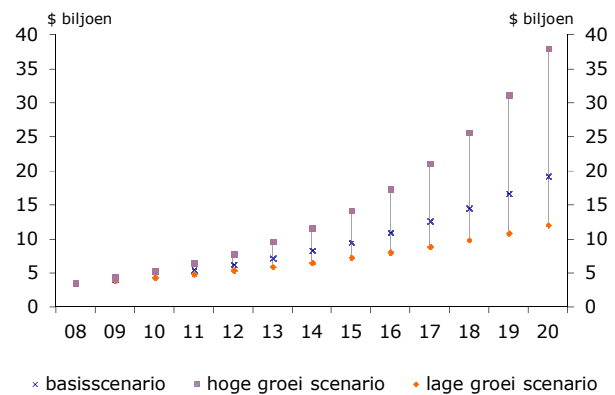
³ Zie ook de trendstudies *Vechten om grondstoffen* en *Het demografisch tij keert*.

Figuur 4: Regionale verdeling van totaal beheerd vermogen van sovereign wealth funds (in %)

Bron: Deutsche Bank

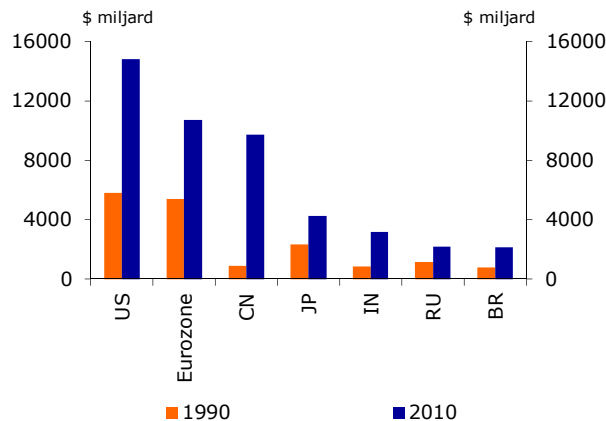
Figuur 5: Groeiverwachtingen van beheerd vermogen van sovereign wealth funds

Bron: Deutsche Bank

De omvang van de Indiase bevolking, de technologische en nucleaire kennis zijn belangrijke ingrediënten om van India een belangrijke speler te maken. De omvang van het Indiase BBP is nu ongeveer drie keer groter dan in 1990. Ook de geopolitieke ligging van India, centraal in de Indische Oceaan, speelt hierbij zeker een belangrijke rol.

Figuur 6: Omvang BBP naar koopkrachtpariteit

* Voor de eurozone en Rusland gaat het om cijfers van 1991 resp. 1992

Bron: IMF

Met de opkomst van Azië concentreert de mondiale handel zich op de Indische Oceaan. Sinds 1991 is het buitenlands beleid van India gericht op het versterken van economische en strategische banden met de landen in de regio (*Look East Policy*). Dit kan mogelijk leiden tot spanningen tussen China en India als het gaat om het politieke, economische en culturele leiderschap in Zuidoost-Azië. Om te kunnen profiteren van de verdere integratie in de wereldeconomie zal India de forse armoede op het platteland moeten aanpakken, de toegang tot en de kwaliteit van de gezondheidszorg en het onderwijs moeten verbeteren en moeten investeren in infrastructurele projecten. Tegelijkertijd ziet het land zich geconfronteerd met interne en externe veilig-

heidsproblemen. Het noordoosten van India wordt sinds de onafhankelijkheid geteisterd door groepelingen die tegen de staat of tegen elkaar vechten. Met Pakistan zijn er problemen over de staat Kasjmier. Het kastenstelsel, de milieuvervuiling en overbevolking zijn andere bronnen van problemen in het land.

Een andere (opnieuw) opkomende grootmacht, Rusland, heeft de potentie om zijn internationale positie als belangrijke energieleverancier te versterken indien het land investeert in het onderwijsniveau en de deelname aan het onderwijs, structurele hervormingen doorvoert in de publieke sector, investeert in een gediversifieerde economie om de afhankelijkheid van de energiesector te verminderen en de corruptie aanpakt. Een fors aantal voorwaarden voor groei, dus al met al is de toekomst van het land behoorlijk onzeker. Tevens vormen sociaaleconomische en politieke ontwikkelingen een bedreiging voor de toekomstige Russische economie en het streven naar een vooraanstaande rol op het internationale toneel. Zo wordt het land geconfronteerd met een krimpende bevolking en loopt Rusland het risico dat de vraag naar energie en daarmee ook de energieprijzen wereldwijd fors dalen (alternatieve energiebronnen) voordat het erin is geslaagd zijn economie te hervormen. De instabiele politieke situatie en etnische spanningen aan de zuidelijke grens vormen eveneens een bedreiging, waardoor het onzeker blijft of het huidige federalistische bestuursmodel in de komende decennia kan standhouden. Dit neemt niet weg dat Rusland in de komende decennia een belangrijke rol zal vervullen als het gaat om geopolitieke en veiligheidsvraagstukken in de regio.

In 2030 zal Brazilië zijn uitgegroeid tot een machtspeeler met de intentie om economische en politieke integratie in Latijns-Amerika te bevorderen. Brazilië dankt zijn economische potentie vooral aan het bezit van de grote olievoorraden voor de kust bij Rio de Janeiro. Maar ook de productie van biobrandstoffen, voedsel en enorme minerale rijkdommen dragen bij aan de economische ontwikkeling van het land. Ook andere Latijns-Amerikaanse landen zoals Chili, Columbia en Mexico zullen profiteren van het groeiende belang van de regio als producent van aardolie en -gas, biobrandstoffen en andere alternatieve energiebronnen. De vraag is echter in hoeverre het uitblijven van de hervormingen in het onderwijs, de inadequate rechtshandhaving, de staatsgeleide strategie voor de energieproductie en de politieke instabiliteit in een aantal landen de economische ontwikkeling van Latijns-Amerika zullen schaden. De bemoeienis van de Verenigde Staten met de regio zal afzwakken, vooral doordat Latijns-Amerika de handelsrelaties met andere handelsblokken zoals Zuidoost-Azië en Europa versterkt.

De toekomstige ontwikkelingen in Japan zijn met onzekerheden omgeven. In de eerste plaats zet de vergrijzing de Japanse economie flink onder druk. Daarnaast kampt Japan met de gevolgen van de wereldwijde financiële crisis van 2008/2009, terwijl het land de economische crisis van de jaren negentig nooit helemaal te boven is gekomen. China heeft Japan in 2010 voorbijgestreefd als de tweede economie ter wereld. Enerzijds is de opkomst van China goed nieuws voor Japan, waardoor Tokio meer toenadering zoekt met Beijing om niet uitgesloten te zijn van de (geo-)politieke besluitvorming in de regio. Ook wordt geïnvesteerd in meer toegang tot de Chinese markt om te kunnen profiteren van de gunstige economische ontwikkeling in China. Tegelijkertijd heeft Japan belang bij de samenwerking met de Verenigde Staten en bondgenoten in de regio, zoals Zuid-Korea, omdat Japanners vanuit de historie wantrouwend staan tegenover de Chinese militaire en politieke macht in de regio.

De Europese Unie: hervormen of de slag verliezen?

Ruim twee decennia geleden viel de Berlijnse Muur en werd besloten om een economische en monetaire unie in Europa op te richten. Beide ontwikkelingen hebben de Europese economie en het politieke landschap enorm veranderd. In de periode 1961-2007 is de Europese Unie zes keer uitgebreid. De eerste uitbreiding vond in 1973 plaats met de toetreding van Denemarken, Verenigd Koninkrijk en Ierland. De zesde uitbreiding was in 2007 toen Bulgarije en Roemenië tot de Unie toetraden. De toenemende concurrentie van de opkomende en ontwikkelde landen vraagt om verdere hervormingen gericht op het vergroten van de economische efficiëntie. Wat zullen de komende twee decennia brengen voor Europa?

Meer dan vijftig jaar Europese interne markt heeft de Europese en daarmee ook de Nederlandse economie voorspoed gebracht. Centraal Planbureau heeft berekend dat het Europese BBP met zo'n 3% en het Nederlandse BBP met circa 6% is gestegen door de economische integratie van Europa (CPB, 2008). Maar een verdere verdieping van de integratie binnen de Unie, bijvoorbeeld in de dienstensector en de energievoorziening, is nodig. Ook het gemeenschappelijke landbouwbeleid moet fors ingekrompen worden, terwijl er aanzienlijke investeringen nodig zijn op het gebied van (wetenschappelijk)

onderwijs en onderzoek.

Tegelijkertijd staan de lidstaten voor de keuze om de arbeidsmarktinstuties en de sociale zekerheid te hervormen om de kosten van vergrijzing te kunnen dragen. Wil de Europese Unie de ontwikkeling van de concurrerende kenniseconomie stimuleren dan is het van belang dat het vrije verkeer van personen niet onder druk komt te staan door verschillen in immigratiebeleid van lidstaten. De toetreding van Roemenië en Bulgarije ging echter gepaard met verdere beperkingen op het gebied van het vrije verkeer van personen en diensten. Een gemeenschappelijk immigratiebeleid is bovendien nodig om te kunnen concurreren met landen als de Verenigde Staten en Australië om de meest gekwalificeerde kennismigranten. Veel van de toekomstige hervormingen van de Europese instituties zullen afhangen van de bereidheid van de Europese lidstaten om die hervormingen niet te laten vastlopen op de machtspolitieke kwestie van de stemverhoudingen in de Europese Raad en het Europese Parlement.

Naast een verdere verdieping van de economische integratie blijft het de vraag of en in welke mate de Europese Unie een politieke unie zal worden. Over twee decennia zal er (nog) geen sprake zijn van de Verenigde Staten van Europa, maar als de Europese Unie haar machtspositie in de huidige veranderende wereld verder wil verstevigen dan is een uitbreiding van de integratie naar buitenlands en defensiebeleid een belangrijke voorwaarde. Eén enkele vertegenwoordiging van de lidstaten in internationale fora vergroot de invloed van de Unie op wereldniveau. Veel is afhankelijk van de bereidheid van de afzonderlijke lidstaten om een deel van hun soevereiniteit op te geven en de Brusselse besluitvorming en instituties op een efficiënte manier te hervormen. Het Franse en Nederlandse 'nee' tegen de Europese grondwet in 2005 laten zien hoe de discussie over de verdeling van de bevoegdheden tussen de lidstaten verlamd kan raken. Het verschuivende machtsevenwicht in de wereld en de huidige economische crisis kunnen een gevoel van urgentie en het belang van politieke en fiscale integratie groter maken. Tegelijkertijd heeft de huidige economische crisis de structurele tekortkomingen van een groot aantal Europese lidstaten blootgelegd: rigide arbeidsmarkt, lagere productiviteit, verslechterde concurrentiepositie. De forse problemen waar vooral de zuidelijke lidstaten mee worden geconfronteerd, kunnen ervoor zorgen dat de nu al zichtbare tweedeling binnen de Unie in de komende twee decennia doorzet.

...maar de onzekerheden zijn groot...

Het toekomstige proces van internationalisering is echter wel omgeven met onzekerheden. Een van die onzekerheden is dat de economische, politieke en militaire macht in de komende decennia verspreid zal zijn over meer landen. De tijdperken van twee elkaar in evenwicht houdende grootmachten en, hierop volgend, de Pax Americana lijken voorbij te zijn. De Verenigde Staten raken hun dominante positie deels kwijt, terwijl opkomende grootmachten, zoals China en India, steeds invloedrijker zullen worden. Een wereld waarin meer dan twee landen een doorslaggevende invloed hebben, leidt onherroepelijk tot meer instabiliteit en vergroot de waarschijnlijkheid van open conflicten. Tegelijkertijd is het denkbaar dat landen zich verzetten tegen de verdergaande mondialisering door meer nadruk te leggen op de eigen cultuur en economisch protectionisme. De verdwijning van fysieke grenzen als ge-

volg van de globalisering kan de behoefte aan het nationale component doen toenemen.

De vraag is of landen in staat zullen zijn pragmatisch te reageren op de steeds meer verweven wereld en de toegenomen wederzijdse afhankelijkheid. En of zij in staat zullen zijn een botsing tussen de verschillende werelddelen en culturen te voorkomen. In een wereld waarin gevestigde belangen een belangrijke rol blijven spelen en Westerse landen niet bereid zijn om een stap terug te doen, zal een vernieuwing van internationale instituties, zoals de Verenigde Naties en het Internationaal Monetair Fonds, en fora uitblijven. De legitimiteit van deze instituties wordt in twijfel getrokken naarmate de geopolitieke invloed van de opkomende machten niet overeenstemt met hun economische gewicht in de wereld. Bovendien zijn deze internationale instituties gebaseerd op het westerse economische en democratische model waardoor bij nieuwe wereldmachten het idee kan ontstaan dat de westerse normen en waarden hun worden opgedrongen. Deze uiteenlopende nationale belangen en de economische en culturele verschillen zetten de internationale samenwerking onder druk.

De ontwikkeling van nieuwe technologieën en de verdere verspreiding van bestaande technologieën kunnen voor nieuwe kansen (onder andere bio- en nanotechnologie), maar ook bedreigingen (denk aan kernwapens) zorgen. De toename van grensoverschrijdende uitdagingen, zoals klimaatverandering en grondstoffenschaarste, zetten de verhoudingen tussen landen op scherp. De beschikbaarheid en verdeling van grondstoffen heeft grote invloed op de ordening van economische en geopolitieke macht. De groei van de wereldbevolking en de toename van de welvaart in opkomende economieën in vooral Azië en Latijns-Amerika vergroten de vraag naar grondstoffen aanzienlijk. Er is niet alleen sprake van een groeiende schaarste aan bepaalde grondstoffen bij min of meer gelijkblijvende afhankelijkheid, zoals fossiele brandstoffen (aardgas en aardolie), metalen (onder andere koper en zink) en mineralen (fosfaat), maar ook de toegang staat in de komende decennia onder druk. Dit omdat een groot deel van de grondstoffenvoorraden zich bevindt in politiek instabiele regio's waar staatsbemoeienis niet wordt geschuwd. Met alle mogelijke gevolgen voor de voorzienings- en leveringszekerheid in de toekomst van dien.⁴

Naast grondstoffenschaarste hebben vooral Zuid-Azië, Afrika en het Midden-Oosten te kampen met een groeiend tekort aan water. Door de klimaatverandering zal dit tekort alleen maar verder toenemen, terwijl de gevolgen voor de landbouwproductie en voedselvoorraden ook steeds meer zichtbaar zullen zijn.⁵ Het is niet uitgesloten dat de concurrentie om de toegang tot grondstoffen, water en voedsel in de komende decennia uitmondt in geopolitieke spanningen. Veel zal afhangen van de strategische keuzes die landen als China, Verenigde Staten, Europa en Japan in hun energiebeleid maken en van het (on-)vermogen van overheden wereldwijd om een gecoördineerde oplossing te bieden voor deze grensoverschrijdende vraagstukken. Technologie speelt daarbij een zeer belangrijke rol, omdat investeringen in R&D ten behoeve van de uitbreiding van de bestaande en alternatieve olie- en gasbronnen noodzakelijk zijn om een oplossing te kunnen bieden voor de grondstoffenschaarste.

⁴ De trendstudie *Vechten om grondstoffen* gaat hier nader op in.

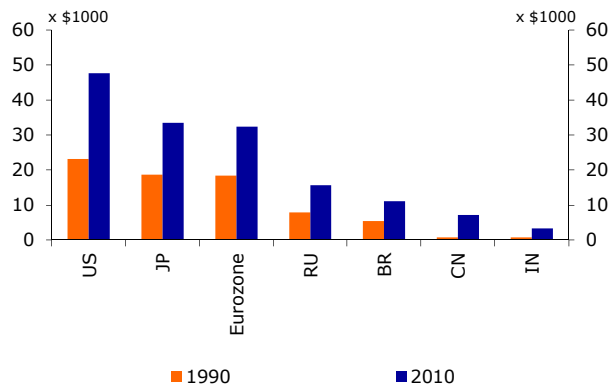
⁵ De trendstudie *Grenzen aan wat de aarde te bieden heeft* gaat hier nader op in.

...en het verdelingsvraagstuk blijft

Arme landen die integreren in de wereldeconomie kunnen snel groeien omdat ze kunnen profiteren van een grotere exportmarkt voor hun producten, toegang tot kapitaalmarkten, technologie *spill overs*

en *catch up* groei. Maar het proces van de aanhoudende mondiale integratie van markten gaat gepaard met een toenemende inkomensongelijkheid. Niet iedereen profiteert in dezelfde mate van de globalisering.

Figuur 7: BBP per capita naar koopkrachtpariteit

* Voor de eurozone en Rusland gaat het om cijfers van 1991 resp. 1992

Bron: IMF

In de eerste plaats nemen de inkomensverschillen tussen landen toe. Het succesverhaal van Aziatische landen hangt duidelijk samen met hun integratie in de wereldeconomie. Hoewel het slechten van handelsbarrières een noodzakelijke voorwaarde hiervoor is, is de kwaliteit van binnenlandse instituties, zoals de effectiviteit van de publieke sector en regelgeving, goed onderwijs, politieke stabiliteit en tegengaan van corruptie, zeer belangrijk. Dit maakt het voor landen mak-

kelijker om toegang te krijgen tot nieuwe technologieën en deze sneller te adopteren om zo de meeste vruchten van globalisering te plukken. Hoewel de ontwikkelingslanden in vooral Azië en Latijns-Amerika profiteren van de integratie in de wereldeconomie, blijft het inkomen per hoofd in die landen ver onder het niveau van de westerse wereld (*figuur 7*). Het ontbreken van sterke instituties en politieke stabiliteit vormt een belangrijke reden voor de slechte prestaties van veel Afrikaanse landen. De integratie in de wereldeconomie is in dit werelddeel verminderd met schrijnende armoede tot gevolg.

In de tweede plaats nemen inkomensverschillen binnen landen toe. Dit wordt met name veroorzaakt door de combinatie van snelle technologische ontwikkeling en specialisatie waardoor het internationale bedrijfsleven op zoek is naar hoogopgeleiden. De inkomensverschillen tussen laag- en hoogopgeleiden stijgen, maar ook hier kunnen binnenlandse instituties nivellering bewerkstelligen.

Literatuur

- Acemoglu, D. en P. Yared (2010), Growth in a partially de-globalized World, Political limits to globalization, *American Economic Review: Papers and Proceedings* 100, 83-88
- Deutsche Bank (2008), *SWFs and foreign investment policies – an update*, Deutsche Bank Research, Frankfurt am Main
- Goldman Sachs (2003), Dreaming with BRICs: The path to 2050, *Global Economics Paper* No. 99, New York
- Ministerie van Defensie (2010), *Verkenningen: Houvast voor de krijgsmacht van de toekomst*, Den Haag
- Mooij, de R. en P. Tang (2003), *Four futures of Europe*, Centraal Planbureau, Bijzondere publicatie No. 49, Den Haag
- National Intelligence Council (2008), *Global trends to 2025: A transformed world*, Washington DC
- OECD (2008), *OECD Environmental Outlook to 2030*, Parijs
- Putten, van der P. en M. Okano-Heijmans (2009), China's Rise and the Changing Rules of the Game in the International Order, Online publication, in: *CEPS Commentaries*, Brussel
- Reflection Group (2010), *Project Europe 2030: Challenges and Opportunities*, report to the European Council by the reflection Group on the Future of the EU 2030, Brussel
- Sociaal-Economische Raad (2008), *Duurzame globalisering: een wereld te winnen*, Advies nr. 2008/06, Den Haag
- Straathof, B., G.J. Linders, A. Lejour en J. Möhlmann (2008), *The internal market and the Dutch economy, Implications of trade and economic growth*, Centraal Planbureau, Document No. 168, Den Haag
- Weel, ter B. en A. van de Horst (2010), *Netherlands of 2040*, Centraal Planbureau Bijzondere publicatie No. 88, Den Haag
- World Economic Forum (2005), *India and the World: Scenarios to 2025*, World Scenario Series, Genève
- World Economic Forum (2006), *China and the World: Scenarios to 2025*, World Scenario Series, Genève
- World Economic Forum (2006), *Russia and the World: Scenarios to 2025*, World Scenario Series, Genève
- World Economic Forum (2009), *The Future of the Global Financial System: A Near-term outlook and long-term scenarios*, Genève